

Az óvoda-iskola átmenet problematikájának megjelenése a magyar pedagógiai szaksajtóban

Fizel Natasa

fizel.natasa@szte.hu

SZTE JGYPK Alkalmazott Pedagógiai Intézet

Tanulmányomban a Néptanítók Lapja című hetilap első két évfolyamát (1868–1869) tekintetem át az óvoda-iskola átmenet problematikájához kapcsolódó írásokat keresve és elemezve. Vizsgálatom fókuszába így 22 tanulmány került, amelyek a kisgyermeknevelés intézményesítésének kérdéseitől a fegyelmezésen át a nőnevelés kérdésköre kapcsán a kislányok nevelésének problematikájáig számos témakört felölelt. Ezek tanulmányozása során leszögezhető, hogy a kisgyermek nevelésének kérdése permanensen helyet kapott a minisztérium hivatalos lapjában, habár kevés szerző kapott lehetőséget véleménye megjelentetésére. Ugyanakkor a lap segítséget nyújtott az ekkor még gyerekcipőben járó intézményrendszer kialakításához.

Kulcsszavak: óvoda-iskola átmenet, óvodatörténet, módszertan

A kisgyermekóvás intézményesülésének kezdete Európában a 19. század első felére tehető. Kialakulásának története szorosan összefügg a korszak történetével, kiváltó oka elsősorban az ipari forradalmat követő társadalmi változásokban keresendő. A kisgyermek gondozásának intézményesüléséről számtalan szakirodalom jelent meg (*Ballai*, 1916; *Draskovits*, 1940; *Vág*, 1961, 1969, 1976, 1994; *Pukánszky*, 2001), amelyek részletesen bemutatják a magyarországi óvodáztatás történetének első évszázadát, mind a kisdedóvó intézetek intézményesülését, mind az óvodai nevelés módszertani palettáját tekintve. A közelmúltban *Komjáthy Zsuzsanna* (2012) az óvodatörténet szakmai folyóirataiban megjelenő gyermek- és ifjúságképet kutatta, *Molnár, Pálfi, Szerepi és Vargáné Nagy* (2015) a kisgyermekkor nevelés történeti összefoglalását készítette el.

Jelen tanulmányomban egy rövid történeti bevezetés után arra vállalkozom, hogy bemutassam az óvoda-iskola átmenet problematikájának mint pedagógiai témának a megjelenését a Néptanítók Lapja című, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által kiadott, hetente megjelenő folyóirat első két évfolyamában, azaz 1868-ban és 1869-ben.

Kutatásom során elsősorban azt vizsgálom, hogy milyen rendszerességgel, kiknek a tollából, és természetesen milyen tematikával születtek cikkek az óvoda és az iskola feladatáról a zökkenésmentes óvoda-iskola átmenet érdekében. Milyen törésvonalak

mentén, és miről folyt a diskusszió a lap hasábjain? Valamint, hogy milyen nevelő és oktató funkciókat kellett ellátnia az óvodának a korabeli vélekedés szerint?

Történeti áttekintés

Az ipari forradalom hatására a társadalom szerkezete megváltozott. A korábban mezőgazdaságból élő népesség nagy része városokba, ipari központokba költözött. Az urbanizáció nemcsak a gazdaságot, hanem a társadalom alapegységének, a családnak az életét is gyökeresen átalakította. Azzal, hogy a család minden tagjának részt kellett vennie a háztartás fenntartásában, a kicsiny gyermekek felügyelete és ellátása a család számára nehézséget jelentett. Nem véletlen tehát, hogy az első „óvoda” az ipari forradalom során gyors változásnak indult Skóciában nyitotta meg kapuit a 19. század elején, majd hamarosan más fejlett ipari országokban, Franciaországban, Hollandiában, Németországban, Olaszországban is hasonló intézmények születtek (*Sztrinkóné*, é. n. 57. o.).

Az intézményesülés kezdetei hazánkban

A 19. század elején Magyarországot még nem érintették az ipari forradalom hatásai, hazánk gazdasági és társadalmi viszonyai igen elmaradottak voltak. Ez nem kedvezett a nevelésügy fejlődésének, hiszen hiányoztak mindazok a tényezők, amelyek a nyugat-európai országokban a kiseddóvás rendszerének kiépülését elősegítették. Ennek ellenére a nyugati mintától alig lemaradva, már 1828-ban Pest-Budán, a Mikó utcában megnyílt hazánk – és Közép-Európa – első kiseddóója.

Az intézmény életre hívója és vezetője, Brunsvik Teréz (1775–1861) Wertheim József fordítása révén ismerkedett meg az angol kisgyermekiskolai rendszerrel, így a wilderspini angol modell alapján hozta létre az óvóiskolát. Két évvel később már a második intézmény megnyitására is készen állt. A korabeli óvodákat nem a rászoruló rétegek, sokkal inkább a városi kispolgárok gyermekei látogatták. Az első vidéki kiseddóvoda Besztercebányán kezdte meg működését 1829-ben, majd Pozsonyban, Nagyszombaton, Aradon is sorra nyíltak az óvodák. A magyar kiseddóvók elterjedésének mozgatórugója nem az iparosodás és annak gyermekekre gyakorolt hatása volt, sokkal inkább az, hogy egy nagyszerű pedagógus nevelési elképzelései találkoztak a reformkor polgárosodást sürgető törekvéseivel (*Sztrinkóné*, é. n. 63. o.; *Draskovits*, 1940. 17–18. o.).

A magyar kiseddóvás ügyét a nemzeti függetlenségért és a polgári haladásért küzdő reformkori nemzedék jelei is támogatták (pl. Széchenyi István, Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós), hiszen abban a magyar nyelv használatának terjesztését, egy polgári nevelési rendszer kialakításának zálogát látták (*Sztrinkóné*, é. n. 102. o.). De nem csak az óvodák megszervezése került ekkor a törekvések középpontjába. A korabeli sajtó kulcsóvizsgálata alapján is kitűnik, hogy a reformkorban korábban soha nem látott szintre

emelkedett a kórházakkal és a szociális intézményekkel (árva-, szegény-, dologház, vakok intézete) és a segélyező egyesületekkel kapcsolatos beszámolók száma (Döbör, 2018.).

1836-ban gróf Festetics Leó elnökletével létrejött a Kisededóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület, melynek célja az intézmények alapításának előmozdítása volt. A mozgalom sikerét bizonyította, hogy 1848-ig 89 óvodát alapítottak az ország különböző vidékein, azonban a forradalom kezdetekor ebből mindössze 45 működött. Az 1848–49-es események utáni évek a kisededóvás ügyét is háttérbe szorították. 1871-re már csak 97 kisededóvoda működött az országban, holott az első óvoda óta 164 ilyen intézmény nyitotta meg a kapuit. A kisededóvók törvényi háttérének rendezetlensége ellenére 1875-re a működő óvodák száma 198-ra nőtt (Draskovits, 1940. 29–30. o.; Sztrinkóné, é. n. 108. o.). Az 1868. évi XXXVIII. törvénnyel Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter minden ép, 6–12 éves gyermekre nézve bevezette a tankötelezettséget, ugyanakkor az óvodákról nem rendelkezett, nem is sorolta ezeket az intézményeket a népoktatási intézmények kategóriájába.¹

Az óvoda-iskola átmenet problematikájának megjelenése a Néptanítók Lapjának első évfolyamában (1868)

A Néptanítók Lapja első évfolyamának alcíme Heti Közlöny a magyarországi kisededóvodák, elemi- és felső-népiskolák számára volt. Egyértelmű tehát, hogy habár 1868-ban az óvodák ügyében törvény még nem született², az oktatási rendszer szereplői a tankötelezettség bevezetésekor már biztosan a struktúra markáns résztvevőjeként tekintettek a kisededóvókra. Jól alátámasztja ezt a tényt az is, hogy a lap első évfolyamában már nyolc írás foglalkozott közvetlenül az óvoda kérdésével. Mindjárt az első cikk – 1868 májusában – arra a kérdésre kereste a választ, hogy „szükséges-e az óvodákban betűzni?” (Gáborhelyi, 1868. 260. o.). Habár az óvodapedagógus szerző az írás végére arra a következtetésre jutott, hogy „ezer meg ezer más tárgy létezik, mellyel gyermekeit [az óvodapedagógus] igen hasznosan foglalkoztathatja, s mely által mind testi, mind lelki erőit fejlesztheti, szoktathatja” (Gáborhelyi, 1868. 261. o.), azért ő maga is leírta, hogy milyen módon szokta bemutatni a betűket az óvodásoknak. Ugyan a mássalhangzókat semmiképpen nem javasolta az óvodai képzés részévé tenni, de a magánhangzók képének csoportoszában való kifüggesztésében, ezek írásának palatáblán való

1 1868. évi XXXVIII. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában (1868). *Budapesti Közlöny*, 2. 286. sz. 2813–2815. o.

2 „A népiskolai közoktatási tárgyban 1868-ik évben az országgyűlés elé terjesztett törvényjavaslatomból, annak tárgyalása alkalmával a képviselőház azon kijelentéssel törölte ki a kisededóvodákról szóló fejezetet, hogy az óvodai képzés iránt külön törvényben óhajt intézkedni. A t. képviselőház azóta ismételtén kifejezett ezen óhajtása szerint van szerencsém tisztelettel be nyújtani a »kisededóvodákról« szóló önálló törvényjavaslatomat” (Eötvös, 1870. 225. o.).

gyakoroltatásában a szerző nem talált semmi károsat. A cikkből az is kiderült, hogy az óvók valójában azért foglalkoztak a betűzéssel már az óvodákban, mert így szerették volna megsegíteni a tanítók munkáját.

A következő két tanulmány – mindkettő 1868 júliusában jelent meg – Szabó Endre³ tollából született, és valójában egyetlen tanulmány két külön lapszámában megjelent részletei (Szabó, 1868a; 1868b). A szerző kiemelte, hogy a társadalom nagy része az óvodákat csak gyermekmegőrzőknek tekinti, így írásában két célra koncentrált: „*először meg kell vitatnunk azon okokat, melyek az óvodákat népnevelési szempontból szükségessé teszik s másodszor: meg kell állapítanunk azon határokat, mely határokon az óvodai nevelésnek túlterjeszkednie semmi esetben sem szabad*” (Szabó, 1868a. 355. o.). Az óvodák létjogosultságát Szabó több indokkal is alátámasztotta, felsorolta példaként a szülők egész napos munkavégzését, a gyermekek magas számát a családban, a hiányzó tudatos nevelést gyermekkorban stb. A véleménye az volt, hogy mindezek tudatában valószínűsíthető, hogy kisgyermekkorú intézményes nevelés hiányában ezeket a hátrányokat az iskola egyre nehezebben tudja majd leküzdeni.

Táblázatban foglaltam össze mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket a szerző írásában bemutat, utalva arra, hogy az iskolába kerüléskor mennyire más az óvodába nem járt és a korábban már óvodát látogatott gyermekek viselkedése (1. Táblázat).

Az óvodába nem járt gyermek	Az óvodából érkezett gyermek
„Különböző érzület, szokások, hajlamok.”	Az iskolai munkára azonnal készen állnak.
Az iskola légkörétől való idegenkedés.	Az ismeretszerzés fontosságának elfogadása.
Rend, illem, tisztaság hiánya (zsiros, kócos haj, hosszú köröm, piszkos kéz, foltos ruha).	„Nyájas arc, illem, tisztaság.”
Fegyelmetlenség, „minden intés falra hányt borsó”.	Testük egészséges, fejlett. Tartásuk egyenes.
Verekedés, trágár beszéd, hazugság, lopás, erkölcstelenség.	Hangjuk tiszta és kellemes, feleleteik bátrak és szabatosak.

1. táblázat. Az óvodába nem járt, és az óvodába járt gyermek az iskola megkezdésekor (Szabó, 1868a. 355–356. o.)

Áttekintve a felsorolt tulajdonságokat minden bizonnyal a korabeli olvasó is elgondolkodott a 2–6 éves gyermekek intézményes nevelésének szükségességén.

Tanulmánya második részében (Szabó, 1868b. 369. o.) tért ki a szerző az óvoda hatáskörére, az iskolától való különbözőségére. A szerző az óvodai nevelési rendszer fő elvét úgy határozta meg, hogy „*ezen intézet nem tanoda s így benne rendszeres tanítással*

3 Az álmosdi kisedővő-intézet vezetője. Nagyorosziban született 1839-ben. 1870-ben lapot indított Alapnevelők és Szülők Lapja címmel. A fröbéli pedagógia legismertebb és legelismertebb hazai képviselője (Végh, 2019).

foglalkozni semmi esetben sem szabad” (Szabó, 1868b. 369. o.). Az oktatás helyett a kiseddévó feladata „*az erkölcs nemesítése és erősítése céljából a szivre (...) hatni*” (Szabó, 1868b. 369. o.). Fontos feladata továbbá az óvodának a testi nevelés, az ügyesség fejlesztése pl. kézműveskedés által, valamint a helyesen artikulált, tiszta beszéd kialakítása, és az értelemgyakorlatok. Szabó Endrének határozott véleménye volt arról a tárgykörről – és az ahhoz használt szemléltetőeszközökről – is, amellyel az óvodában foglalkozni kellett. A véleménye az volt, hogy az óvodában szemléltetésül elég egy növényt, egy-két állatot, egy házat és egy hegyet ábrázoló kép. Nem kell semmi „*csecsebecse*”, semmi „*cicoma*” (Szabó, 1868b. 370. o.).

1868 augusztusában, a Néptanítók Lapja 29. számában óvodatörténeti áttekintés jelent meg Tóth István⁴ tollából (Tóth, 1868a). Habár az írás első részében a kiseddévók létrejöttének és elterjedésének folyamatát mutatta be itthon és Európa-szerte, de a szerző nem maradt szorosan a címben megjelölt témánál, hanem az óvoda feladatáról is leírta a meglátásait. Tóth egyetértett Szabó Endre korábbi írásával abban, hogy a gyerekek a családban hiányosabb, rosszabb szocializációs közegben vannak hatéves korukig, mint az óvodában lennének, és ez sokat ront az iskolai sikerességükön. Amikor az iskolában aztán probléma akadt a gyermekkel, a szülő a szerző szerint jellemzően így reagált: „*csak ütni kell, mert oly rossz, hogy nem bírunk vele már otthon*” (Tóth, 1868a. 452. o.). A szerző a tanítói munka legnagyobb nehézségét is a fegyelmezésben, az erkölcsi értékek elsajátíttatásában látta, amikor így fogalmazott: „*Bizton lehet állítani, hogy a tanító állását nem a tanítás terhe teszi nehezzé, hanem a gyermeki erkölcstelenség elleni folytonos, gyakran eredménytelen küzdelem, mely egészségére is a legkártékonyabb befolyással szokott lenni; s éppen nem csodálkozhatni ha ezen ok azon ismeretes keserű latin mondásra adott alkalmat 'quem dii odere, paedagogum fecere'*” (Tóth, 1868a. 452. o.). Kiemelte, hogy a kisgyermekkorú nevelés egyik legfontosabb feladata a hazaszeretetre, a keresztény hitre és erkölcsre való nevelés, az egyenlőség és a testvériség eszméjének átadása. Írását köszönettel zárta a miniszter irányába, amiért a kiseddévás ügye végre a fontos közügyek közé került (Tóth, 1868a. 455. o.).

A következő témába vágó cikk a vizsgált lap hasábjain szintén Tóth István írása volt – szeptember elején –, amelyben vitába szállt Szabó Endre gondolataival az óvoda oktatási feladatainak kérdésében (Tóth, 1868b). Tóth véleménye szerint az óvoda valóban nem iskola, ebben egyet is értett kollégájával, ugyanakkor előkészítő az iskolára. Az óvoda fő célja a gyermek tudásvágyát felébresztteni, (a gyermeket) kellemes és hasznos elfoglaltságban részesíteni. Játszva tanít, és ehhez felhasználandó a természet gazdag tárháza: rovarok, lepkék, csigák, ásványok, növények, terménymagvak, kítőmött állatok. Személyes csipkelődéssel is odaszúrt az ekkor mindössze 29 éves Szabónak:

4 A Borsod megyei példányóvoda vezetője

5 Latin szállóige: Akit az istenek gyűlölnék, pedagógussá teszik.

„26 évi tapasztalás szól mellettem, nem pedig pusztá theória, melyet sokkal könnyebb papirostra leírni, mint sikeresen végrehajtani” (Tóth, 1868b. 483. o.).⁶

Természetesen a válaszra sem kellett sokáig várni, Szabó Endre még ugyanabban a hónapban lehetőséget kapott a reagálásra (Szabó, 1868c), és vissza is vágott idősebb kollégájának, már mindjárt az első bekezdésben: „Valóban lelki örömmel olvasom a becses lapok 31-ik számában igen tisztelt úggyártásam Tóth István ur „Az elmefejtés eszközei óvodákban” című cikkét, melyben 26 év alatt szerzett gazdag tapasztalásból merített nézetek elősorolásával kiegészíteni s illetőleg kijavítani siet e tárgyban, szintén e lapban röviden közölt véleményemet” (Szabó, 1868c. 532. o.). Szabó álláspontja az volt, hogy a szegény sorsú gyerekek fogalomtudása szegényes, szókincse is csak néhány száz szó, így az elefánt bemutatása előtt (amit cikkében Tóth említett) a hozzá közelebb eső tárgyakat, élőlényeket és sajátosságait ismerje meg, azaz a vadállatok akkor kerüljenek sorra, amikor a gyermek már ismeri a háziállatokat. Új elemként jelent meg a diskusszióban az óvodások korcsoportonkénti fejlesztése. Szabó szerint a beszéd- és értelemgyakorlatok esetében elsősorban az életkort, de az adott gyermek fejlettségét is figyelembe kell venni. Megjelent tanulmányában az azonos tudásalap megteremtésének fontossága is, nem csak a viselkedésbeli azonosság, mint az iskolai munka fontos elősegítője: „Szerintem tehát az óvodákban elmefejtés kizárólagos célja: a gyermek fogalmkörét annyira kibővíteni, hogy ő az iskolában annak idejében előadandó tantárgyakat megérthesse; vagyis, hogy az óvodából az iskolába átlépő hat éves gyermek bírjon mindazon fogalmakkal, melyek a különböző tantárgyak elemeit képezik, hogy így azután ne legyen kénytelen a tanító, a legegyszerűbb s a mindennapi életben előforduló fogalmak megérthetővé tétele miatt magyarázatát egy, vagy más gyermek kedvéért minduntalan megszakítani” (Szabó, 1868c. 532. o.). Néhány fogalmat is felsorolt, amelyeket egy falusi, 6-7 éves gyermek az óvoda nélkül szinte biztos, hogy nem értett, hiszen nem találkozott ezekkel, és a szüleinek, testvéreinek sem volt ideje, ismerete ahhoz, hogy ezekről beszélgessenek: „a gyermek - midőn az iskolába kerül, nem tudja mi az a hegy, völgy, hegyláncz, hegycsúcs, síkság, forrás, folyó, állóvíz, sziget, domború, lapályos, darabos, szilárd, homályos, nem tud különbséget tenni az állati, növényi és ásványi testek közt, sőt még a legegyszerűbb meghatározásokat minők: szükséges, hasznos, nélkülözhetetlen, terjedelmes stb. sem érti” (Szabó, 1868c. 532. o.). Újra érvelt az óvodák „vásári bódévá” (Szabó, 1868c. 533. o.) alakítása ellen is, hiszen amennyiben az a cél, hogy minden településen legyen óvoda, az egyszerű és olcsó szemléltetőeszközök használatával – amelyeket egyébként ő is használt – vonzóbbá is tehető a települések számára az intézmény felállítása. Ennek a tanulmánynak is megjelent egy második része is – úgy tűnik, Szabó olyan terjedelmű írásokat közölt, amelyeket a lap csak több részletben tudott közreadni –, október elején ugyanazzal a címmel folytatódott az írása (Szabó, 1868d). Már az előző szám végén elkezdődött azoknak a témaköröknek (Szabó ezeket tantárgyaknak

6 Ugyan valóban fontos a tapasztalat, de Szabó Endre későbbi munkássága rácsfolt Tóth István leki-csinyló megjegyzésére.

nevezi) a felsorolása, amelyek köré szerinte az óvodai nevelés ismeretanyagát csoportosítani kell: Készítmények, Kézműismeret; Természetrajz; Földrajz; Természettan; Alaktan; Számтан; Testi tekintetbeni önismeret; Lelki tekintetbeni önismeret; Erkölcstan; Illettan. A népiskola 1868-as tanterve a lényegét tekintve nagyon hasonló felépítésű volt.⁷ A szemléltetésre vonatkozóan a szerző főszabályként említette meg azt az elvárást, hogy „minden tárgyat természetben fölmutassunk” (Szabó, 1868d. 548. o.), azaz a gyerekeket legalább hetente két alkalommal kis sétákra kell vinni, ahol megismerkedhetnek a körülöttük lévő világgal, megtekinthetnek műhelyeket, megismerhetik az élővilágot. A vita ugyan higgadt hangnemű volt, de a tanulmány végére is jutott azért egy fricska a kartársnak: „Íme tisztelt ügytársak, így juthat a nevelő egy krajczárnyi kiadás nélkül a szemléltetés számtalan eszközeihez, de természetesen csak akkor, ha nem resteli a fáradságot s nem arra fekteti a fősúlyt, hogy tömérdek mindenféleképpen fölékesített óvodában pompázhasson. Ne óvodánk cziczomáival, hanem növendékeink erkölcsi s értelmi fejlettségével igyekezzünk ügyünknek elismerést s méltánylatot szerezni” (Szabó, 1868d. 548. o.).

Az évfolyam utolsó, a kisgyermekneveléshez kapcsolódó írása december 24-én jelent meg, és – hasonlóan az év elején közölt írásokhoz – az óvodák létesítéséért kampányolt (Brósz, 1868). Brósz Károly, a szerző azzal érvelt, hogy egy épület, egy kert kijelölése egy-egy kistelepülés számára sem okozhat gondot, és ott napközben a gyerekek felügyeletet, nevelést kapnának. „Sajnos, hogy míg a falusi községekben még a libának is van pásztora, addig a gyermeknek úgyszólván nincs gondtalan őrzője. Hiába csodálkozik némely iskolából kikerült neveletlen gyermek szülője, hogy a tanító gyermekéből ’nem tudott embert faragni’, hiába hall aztán szülőjétől szeretetteljes intéseket, hiába kenetteljes egyházi beszédeket — a társadalom átka lesz” (Brósz, 1868. 741. o.).

A kisdednevelés ügye az 1869-es évfolyamban

Az 1869-es évfolyamban a kisdednevelés témakörében született tanulmányok a kézműves gyakorlatokról, hét számban részletekben publikálva a nőnevelésről, öt számban a természettan oktatásáról az óvodában és hat számban az óvodai fegyelmezés elveiről és módjairól szóltak.

⁷ Ekkor ugyan még nem látott napvilágot, de a két hónappal később, 1868 decemberében megjelent népoktatási törvény a községi elemi népiskolák számára az alábbi tantárgyak tanítását írta elő: „55. §. A községi elemi népiskolákban köteles tantárgyak: a) hit- és erkölcstan; b) írás és olvasás; c) fejbeli és jegyekkel való számolás, és a hazai mértékek és pénznemek ismerete; d) nyelvtan; e) beszéd- és értelemgyakorlatok; f) hazai földleírás és történet; g) némi általános földleírás és történet; h) természettan; i) természetrájz elemi; k) gyakorlati útmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből; l) a polgári főbb jogok és kötelességek tanítása; m) ének; n) testgyakorlat, tekintettel a katonai gyakorlatokra.” (1868. évi XXXVIII. évi törvény-cikk a népiskolai közoktatás tárgyában. *Budapesti Közlöny*, 2. 286. sz. 2813–2815.)

A Néptanítók Lapja második évfolyamában megjelent írások tartalmát (a természet- tan oktatásáról szóló írások terjedelmi korlátok miatt nem kerülnek elemzésre) nem a cikkek megjelenésének időrendjében, hanem témák szerint csoportosítva mutatom be.

A kézműves tevékenység

A második évfolyam 3. számában, 1869 januárjában ismét Szabó Endre vezércikkben értekezett Az óvodai kézmű gyakorlatokról címmel a téma fontosságáról (Szabó, 1869a). Már tanulmánya első bekezdésében rá is tért a szerinte legfontosabb teendőre ezen a területen, a szalmafonás bevezetésére.⁸ Legalábbis azokban az óvodákban, ahol erre korábban még nem került sor. De azokban az intézményekben, ahol van már szalmafonás, gazdaság, kertészkedés, méhészet, selymészet sem dőlhetnek az óvók hátra, hiszen fontos lenne a kosárfonás, házi- és gazdasági eszközök készítése, skatulyakészítés, vászon- és szőnyegszövés, rajzolás (nem papírra, hanem palatáblára) bevezetése is a kézügyesség fejlesztése céljából (Szabó, 1869a. 33. o.).

A kézműves-foglalkozások esetén nagyon fontos – írta Szabó – az asztal magasságát a gyermekhez igazítani, és megfelelő méretű támlás szék beszerzése is szükséges. A dualizmus korában ez a gondolat már nem új, de ebben a cikkben tetten érhető, hogy a minisztérium hivatalos lapjában is szó esett a gyermekekhez méretezett, a korszak lehetőségeihez mérten – mai kifejezéssel élve – ergonomikus bútorok beszerzésének fontosságáról. Szabó azt is javasolta írásában óvodapedagógus kollégáinak, hogy a gyermekek által használt munkaasztalt vörös vonallal területekre kell osztani, azon a gyermek nem terjeszkedhet túl, és azonnal meg is magyarázta, kissé ironikus éllel, hogy miért van erre hazánkban különösen nagy szükség: *„Ez eljárás által lassankint megszokja a gyermek a kijelölt határok tiszteletben tartását. És ily irányú nevelésre népünknek, – mely szomszédja földjéből egy-egy darabot elszántat, sokszor bűnnek sem tartja –, felette nagy szükség van”* (Szabó, 1869a. 35. o.).

A fegyelmezés

Szabó Endre hat részletben publikált, az óvodai fegyelmezésről szóló tanulmánya (Szabó, 1869b–g) abból az állításból indult ki, hogy *„a nevelés egyik leglényegesebb, legtöbb figyelmet érdemlő része a fegyelem”* (Szabó, 1869b. 200. o.), a fegyelmezés lényege pedig, hogy a gyermek *„a jót ne csak ismerje, de cselekedni akarja is”* (Szabó, 1869b. 202. o.). És habár

8 Mivel Szabó a testgyakorlást is az ügyesítő gyakorlatok közé sorolta, így tanulmánya elején kitért a testi nevelés létjogosultsága társadalmi elismertségének növekedése okán elégedettségének kifejezésére: *„átléptük azon kor határát, melyben elégnék tartatott az értelmi tehetségek némi művelése – a testi nevelés gyakorlatára buzdítóknak választotván, hogy hiszen a kis polgár úgy is megtanul apjától szántani, vetni, tornászat tanítása nélkül is fölmászik a cseresznyefára stb.”* (Szabó, 1869a. 33. o.).

a neveléstudományi munkák évszádok óta foglalkoztak már ezzel a kérdéssel, a hat év alatti gyermekek fegyelmezéséről korábban kevés szó esett. Az egyszerű embereket egyébként is nehéz volt a fegyelmezés taktikájára oktatni Szabó szerint, mert még mindig élt az a vélekedés, hogy nemcsak a gyermek, de az asszony is verve jó. „A gyermeket két éves korától kezdve hozzá szoktatják a szidás, ütés s több ilyenemű durva fenyítés elviseléséhez, a minduntalani, sokszor oknélküli, de minden esetben büntetéssel járó gyanúsítás által a hazugsághoz” (Szabó, 1869b. 201. o.). Így arra figyelmeztette a szerző a szülőket, hogy tudatosabban álljanak a fegyelmezés kérdéséhez, és írassák be gyermekeiket óvodába. „Miként boldoguljon ily fegyelmezés után a néptanító szelídebb eszközök mellett? A családi fegyelmezés e nemében részesített növendékeknél a szép szó, lélektani ráhatás falra hányt borsó leend s a néptanítónak utoljára is növendékei által egyedül respectált eszközöz a vesszőhöz kell folyamodnia. Az óvoda feladata, hogy a tanítónak ne kelljen elővenni a vesszőt. Ehhez több óvoda kell, és tervezett fegyelemre szoktatás” (Szabó, 1869b. 201. o.). A szerző nem tagadta a velünk született tulajdonságok létezését, de a pedagógusi munkát a szőlészéhez hasonlította, aki az összevissza növé indákat megfelelő irányba igazítja. Ugyanakkor nem hitt a jellem „visszaalakíthatóságában”, ha hazugságról vagy lopásról volt szó. A fegyelemről szól cikksorozat további részeiben Szabó (1869d; 1869e; 1869f) az óvodai fegyelem fő területeit kilenc pontba sorolta: 1. Az engedelmesség; 2. A fegyelem és a rend; 3. A tisztaság, csinosság és takarékoság; 4. Az illemszabályok megtartása; 5. A figyelem; 6. A kölcsönös szeretet, béke és türelem; 7. Az előljárók iránti tiszteletet; 8. Benső fegyelem; 9. Fegyelem az intézeten kívül is.

A nőnevelés

A Néptanítók Lapja 2. évfolyamában hét részen keresztül olvashattak a korabeli olvasók a nőnevelés kérdéséről (W. M., 1869a–g). Mindenképpen örvendetes tapasztalni, hogy ez a kérdéskör már egy évvel a tankötelezettség bevezetése után ilyen arányú teret kapott egy hivatalos folyóirat hasábjain, bár a nőneveléssel kapcsolatos gondolatok igen maradi jellegűek. Jelen munkámban elsősorban azokat a részeket emelem ki a cikkek-ből, amelyek kifejezetten a kisgyermekek nevelésével, illetve általánosságban a lányok természetével, a jó természetre való neveléssel foglalkoztak.

A szerző szerint nagyon fontos már egészen a baba születésétől fogva, hogy a lánygyermek nevelését az anya ne sajátítsa ki, vegyen abban részt az édesapa is. Felsorolta azokat a kifejezetten női erényeket is, amelyek kifejlesztésére a szülőknek különösen törekedniük kell. Ez volt a megalégedés, takarékoság, engedelkenység, részvét, szerénység és tevékenység (W. M., 1869a. 691–692. o.). „Ez engedelkenység alatt természetesen sem a rabszolgaságot, sem pedig a férfi, mint uralkodó akarata iránti feltétlen és vak engedelmességet nem értjük, hanem azon alkalmazkodó készséget, melylyel a nő a férfi bizonyos életviszonyok körüli magasabb belátását elismeri, sőt a család összérdeke forogván fenn, vele teljes örömmel közös tanácskozásba bocsátkozik és saját elhatározásait elejti

a szükséges házibéke kedvéért. Ha a gyakran zavart családi béke fenntartására komolyan hatni szándékozunk; ha a szerencsétlen házasságok fölötté nagy számát szaporítani nem akarjuk, akkor leányainkat már zsenge korukban engedékenységre és alkalmazkodásra kell szoktatnunk” (W. M., 1869a. 692. o.). Azok a női tulajdonságok, amelyek viszont gyakran hatalmukba kerítik a lányokat, így a nevelés során az ezekre való hajlamot is figyelni és szankcionálni kell, a hiúság, pazarlás, makacsság, igényteliség, könyörtelenség, arcátlanság és henyélség. Fontos tehát, hogy a kislányok külsejét, ruháját nem szabad megdicsérni, mert ezáltal rossz útra térhetnek. „*Irányozzátok (...) figyelmét és tevékenységét a természetre és a házi élet szükségleteire! Tanítsátok virágok ültetésére és ápolására! (...) Legyen gondotok, hogy levélgyűjteményt szerezzenek, bokrétát fűzzenek! Vegyék igénybe, ahol és a mennyire lehet, segítségüket házi foglalkozásokban! E tekintetben egymást nyugodtan lehet reájuk bízni; ők korántsem oly ügyetlenek, mint a kevésbé hajlékony férfi gondolná*” (W. M., 1869b. 709. o.) A szerző az otthoni oktatással szemben a lányok esetében is az iskolai oktatás mellett tört pálcát, és habár pártolta a női tanítók részvételét a lányok oktatásában, hiszen a lányok és a tanítónő könnyebben megértik egymás kéréseit, problémáit, „(...) általán a nőnevelésben a férfi komoly szava – a családfő vagy vezető tanítóé – egészen nem nélkülözhető, ha csak azt nem akarjuk, hogy – miként sok, nők által vezetett neveldekben és tanodákban történik, – a házba és intézetbe erőtlen és laza fegyelem vonuljon be: úgy a leány osztályokban is az erőteljes, férfias vezetés mulhatlanul szükséges” (W. M., 1869c. 744. o.). A cikkírónak egyértelműen kétségei voltak a női pedagógusok képességeit illetően, amikor arra utalt, hogy bizonyos iskolaszint fölött az oktatásban női pedagógusoknak nincs, vagy esetleg közülük csak nagyon keveseknek lehet létjogosultságuk: „(...) az ismeretek fölött oly mérvben uralkodni, hogy haladottabb körök számára taníthassanak, valószínűleg kevés, különös tehetségekkel felruházott nő tulajdona lesz!” (W. M., 1869c. 744. o.). Az édesapákat pedig nyomatókkal felszólította, hogy figyeljenek oda lányaik képzésére. „Az értelmes családfő óvakodjék azonban a leány gyöngé vállaira csak minél több ismereteket rakni, mivel a nő kitartó és túlfeszített szellemi munkára nem igen alkalmas” (W. M., 1869d. 759. o.).

Összegzés

Kutatásom során a Néptanítók Lapja című, heti rendszerességgel megjelenő szakmai folyóirat első két évfolyamát vizsgáltam meg abból a szempontból, hogy milyen gyakorisággal, kiknek a tollából, milyen tartalommal jelentek meg írások az óvoda-iskola átmenet témakörében. Vizsgálatom fókuszába 22 írás került, amelyek elemzése során körvonalazódott, hogy Szabó Endre álmosdi óvodapedagógus volt a téma nem hivatalos szakértője a lapban. Az ekkor még csak a 20-as éveiben járó óvó nem érdemtelenül került ilyen fiatalon ebbe a helyzetbe, későbbi pályafutásával igazolta a megkapott lehetőség jogosságát. Jól kirajzolódott Tóth Istvánnal, pályatársával való vitája során a „rég” és az „új” iskola szembenállása. Míg Szabó minden megnyilvánulásában a gyermeket

helyezte a középpontba, különös tekintettel életkori jellemzőire, addig Tóth – bár ő is a gyermekek érdeklődéséből indult ki – kevésbé gondolkodott rendszerezett, tervezett oktatásban, nevelésben.

Minden szerző – nyilvánvalóan – egyetértett az óvodák elterjesztésével, létjogosultságával, az iskolai munka megalapozásában betöltött szerepével. Változatos és valós érveket sorakoztattak fel, amelyeket a jelen távlatából tekintve az élet is igazolt. Az óvoda feladatát illetően már megoszlottak a vélemények, legfőképpen az olvasás tanulása, a betűk elsajátítása indított diszkussziót.

Szabó részletesen bemutatta a fegyelmezés kérdéskörét, és a korban elvárt viselkedés elsajátítására koncentrált, ami a jelenkorból tekintve túl konzervatívnak tűnhet, de saját korában nem volt nézeteiben semmi kirívó, sőt, a fizikai fenyték elvetése kifejezetten haladó gondolkodásra utal.

A lányok nevelésének kérdésköre kapcsán érezhető a cikkeken leginkább a maradiság, a 19. század szellemisége. Egyértelműen másodrangú, a férfit kiszolgáló, magas tudást elsajátítani képtelen nőkről olvashatunk, akiknek az oktatása, nevelése néhány női tulajdonság miatt nehézségeket okozhat, de a lányok többsége úgyis csak kevés időt tölt az oktatási rendszerben.

Az óvoda-iskola átmenet problematikája ebben a korban tehát nem azt jelentette, amit napjainkban, azaz a gyermek lelki megterhelésének kiküszöbölését, az új közösségbe kerülés nehézségeit, hanem kizárólag a két rendszer, az óvoda és az iskola feladatának összehangolását, annak kialakítását, hogy melyik szereplő milyen hatáskörrel dolgozik a gyermekek oktatása, nevelése során. Az mindenesetre mindenképpen kiemelendő, hogy bármiről is folyt a vita, mindig az volt az alapelv, hogy az óvoda segítse a szülőket, a gyermekeket, de mindenekelőtt az iskolát és a tanítókat, hogy jól nevelt és megfelelően képzett fiatalok kerüljenek ki az iskolapadokból, és ebben a törekvésben tevékeny szerepet játszott az írások megjelentetésével a Néptanítók Lapja.

Irodalom

- Ballai Károly (1916): *A magyar kisednevelés fejlődéstörténetének vázlatja 1843–1914*. Athenaeum, Budapest.
- Brósz Károly (1868): Egynehány szó a falusi gyermekóvodák felállításáról. *Néptanítók Lapja*, 1. 47. sz. 741.
- Döbör András (2018): *Sajtópolitika és politikai sajtó Magyarországon (1780–1840). Magyar nyelvű hírlapok a nemzeti identitás, a modernizáció és a polgári átalakulás szolgálatában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Draskovits Pál (1940): *A magyar kisednevelés és kisedóvónőképítés története és jelen állapota*. Szombathely.
- Eötvös József (1870): A „kisedóvodákról” szóló törvény-javaslat indoklása. *Néptanítók Lapja*, 3. 18. sz. 225–228.

- Gáborhelyi Endre (1868): Szükséges-e az ovódáknak betüzní vagy nem? *Néptanítók Lapja*, 1. 17. sz. 260–261.
- Komjáthy Zsuzsanna (2012): A magyar óvodatörténet nyilvántartott szakmai folyóiratainak gyermek- és ifjúságképe a 19. századtól napjainkig. *Új Pedagógiai Szemle*, 62. 9–10. sz. 198–206.
- Molnár Balázs, Pálfi Sándor, Szerepi Sándor és Vargáné Nagy Anikó (2015): Kisgyermekkori nevelés Magyarországon. *Educatio*, 24. 3. sz. 120–128.
- Pukánszky Béla (2001): *A gyermekkor története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Sztrinkóné Nagy Irén (é. n.): *Óvó-iskola, gyermekkert, óvoda. A kisgyermekkori neveléstörténete*. Didakt Kiadó, Debrecen.
- Szabó Endre (1868a): Az óvoda népnevelési szempontból tekintve. *Néptanítók Lapja*, 1. 23. sz. 355–356.
- Szabó Endre (1868b): Az óvoda népnevelési szempontból tekintve. *Néptanítók Lapja*, 1. 24. sz. 369–370.
- Szabó Endre (1868c): A beszéd- és értelemgyakorlatok célja- s tárgyairól az óvódáknak. *Néptanítók Lapja*, 1. 34. sz. 532–535.
- Szabó Endre (1868d): A beszéd- és értelemgyakorlatok célja- s tárgyairól az óvódáknak. *Néptanítók Lapja*, 1. 35. sz. 547–549.
- Szabó Endre (1869a): Az óvodai kézmű gyakorlatokról. *Néptanítók Lapja*, 2. 3. sz. 33–37.
- Szabó Endre (1869b): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 13. sz. 200–203.
- Szabó Endre (1869c): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 14. sz. 212–214.
- Szabó Endre (1869d): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 15. sz. 228–230.
- Szabó Endre (1869e): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 16. sz. 247–248.
- Szabó Endre (1869f): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 17. sz. 257–259.
- Szabó Endre (1869g): Az óvodai fegyelmezés elvei és módja. *Néptanítók Lapja*, 2. 18. sz. 273–275.
- Tóth István (1868a): A kisedóvodák keletkezése Európában különösen hazánkban. *Néptanítók Lapja*, 1. 29. sz. 451–455.
- Tóth István (1868b): Az elme-fejtés eszközei óvodákban. *Néptanítók Lapja*, 1. 31. sz. 482–484.
- Vág Ottó (1961): *Az óvodai nevelés története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vág Ottó (1969): *Az óvodai nevelés kialakulása*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vág Ottó (1976): *Friedrich Fröbel*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vág Ottó (1994): *Az óvodai nevelés története Magyarországon*. Magyar Óvodapedagógiai Egyesület, Miskolc.
- Végh József (2019): Szabó Endre, a kisednevelés reformátora. *Palócföld*, 65. 3. sz. 57–63.
- W. M. (1869a): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 44. sz. 691–692.
- W. M. (1869b): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 45. sz. 709–711.
- W. M. (1869c): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 47. sz. 743–744.
- W. M. (1869d): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 48. sz. 758–759.
- W. M. (1869e): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 50. sz. 786–787.
- W. M. (1869f): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 51. sz. 807–808.
- W. M. (1869g): A nőnevelésről. *Néptanítók Lapja*, 2. 52. sz. 819–821.